



Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

„Polska dla Polaków, Polacy dla Polski”

Przekonania i preferencje uczestników
Marszu Niepodległości 2015

Katarzyna Malinowska

Mikołaj Winiewski

Paulina Górka

Warszawa, 2016r.

Streszczenie

Marsz Niepodległości jest w zamyśle organizatorów elementem obchodów Święta Niepodległości. Jednocześnie jest przedmiotem licznych kontrowersji i krytyki w związku z głoszonymi w trakcie Marszu treściami o charakterze ekstremistycznym, antydemokratycznym i ksenofobicznym.

Celem naszych badań była odpowiedź na pytania o to kim są uczestnicy Marszu i jakie są ich motywacje do uczestniczenia w tym wydarzeniu. Przebadaliśmy 296 uczestników Marszu Niepodległości w 2015 roku. Dobór próby miał charakter nieprobabilistyczny, co wynikało z charakterystyki badania przeprowadzonego w trakcie wydarzenia. Uczestników prosiliśmy o wypełnienie ankiet w miejscu zbiórki, tuż przed rozpoczęciem demonstracji.

- **Uczestnicy określali się jako zdecydowanie konserwatywni** (75% zadeklarowało posiadanie poglądów konserwatywnych, w tym 32% zdecydowanie konserwatywnych).
- Uczestnicy marszu **spostregali zarówno swoją sytuację, jak i sytuację ekonomiczną Polaków w ogóle, jako gorszą w porównaniu do sytuacji innych narodów**. Natomiast **nie spostregali swojego indywidualnego statusu jako gorszego od statusu ekonomicznego innych Polaków**. Oznacza to, że uczestnicy nie czuli się gorszą częścią polskiego społeczeństwa.
- **Badanie wykazało, że to hierarchiczność i postrzeganie świata jako dżungli wymagającej ciągłej walki o przetrwanie, a nie autorytarne poglądy, wyróżnia uczestników Marszu na tle innych Polaków**.
- **Prawie 80% uczestników było skłonnych do zaangażowania się w inne legalne, normatywne działania na rzecz postulatów Marszu, ok. 40% było skłonnych do wzięcia udziału w nielegalnych przedsięwzięciach** (demonstracjach, blokadach ulic itp.). **Warto podkreślić, że tylko 18% zadeklarowało chęć udziału w aktach związanych z aktywną przemocą, co może oznaczać, że takie incydenty jak palenie „Tęczy” na Placu Zbawiciela, nie mają poparcia większości uczestników Marszu**.
- Większość osób badanych **wierzyła, że Marsz zwiększy solidarność wśród Polaków oraz przyczyni się do zbudowania sprzeciwu wobec muzułmańskich uchodźców w Polsce i utrzymania Polski jednorodnej etnicznie**.
- Uczestnicy Marszu prezentowali zdecydowanie **niższy poziom akceptacji względem mniejszości etnicznych i seksualnych niż ogół Polaków**.
- **Osoby uczestniczące w Marszu w stopniu znacznie większym niż przeciętni młodzi dorośli popierali wszelkie partie głoszące hasła o charakterze ksenofobicznym, wymierzone w inne grupy społeczne, wykluczające innych i oparte na silnej polskiej tożsamości**.

Marsz Niepodległości

Marsz Niepodległości jest w zamyśle organizatorów elementem świętowania obchodów Święta Niepodległości. Marsze odbywają się od 2010 r. Początkowo były organizowane przez osoby związane z radykalnymi organizacjami: Młodzieżą Wszechpolską i Obozem Narodowo-Radykalnym. Od 2011 roku Marsz organizuje specjalnie powołane do tego celu stowarzyszenie. Rok rocznie inicjatywa ta jest również popierana przez komitet honorowy, w skład którego wchodzi różni politycy, dziennikarze i działacze reprezentujący szersze spektrum sceny politycznej. W różnych latach w skład komitetu wchodził dziennikarze i publicyści tacy jak Rafał Ziemkiewicz, Stanisław Michalkiewicz, Ewa Stankiewicz, Jan Pospieszalski czy Tomasz Sakiewicz. W komitecie znajdowali się również posłowie Stanisław Pięta i Artur Górski (PiS) oraz Robert Winnicki (Kukiz'15). Marsz wspierany był też przez przedstawicieli środowisk akademickich, w komitecie znaleźli się prof. Jan Żaryn, prof. Zdzisław Winnicki, prof. Adam Wielomski i inni.

Marsz Niepodległości był przedmiotem licznych kontrowersji i krytyki w związku z głoszonymi w jego trakcie treściami o charakterze ekstremistycznym, antydemokratycznym i ksenofobicznym. Kontrowersje były na tyle duże, że na tym tle doszło w 2012 roku do rozłamu wśród środowiska sympatyków Marszu. Paweł Kukiz zrezygnował ze wsparcia Marszu ze względu na obecność w komitecie Jana Kobyłańskiego, znanego ze swych rasistowskich i antysemickich poglądów, polskiego biznesmana i działacza polonijnego mieszkającego na stałe w Urugwaju.

Podczas kilku poprzednich Marszy (zwłaszcza w latach 2011, 2012, 2013 i 2014) dochodziło do starć między demonstrantami a policją, wybryków chuligańskich, demolowania elementów przestrzeni publicznej, czy do ataków na przedstawicieli mediów. W 2011 r. zamaskowani sprawcy napadali na dziennikarzy, a podczas zamieszek doszło do spalenia wozu transmisyjnego TVN24. Uczestnicy Marszów atakowali również inne cele. W 2013 roku zaatakowano mieszkańców squatu Przychodnia, spalono instalację artystyczną „Tęcza” na Placu Zbawiciela oraz budkę strażniczą pod ambasadą Rosji.

Badanie uczestników Marszu Niepodległości 2015

Marsz Niepodległości stał się ważnym elementem polskiego krajobrazu politycznego. Debata na temat tego zjawiska w dużej mierze oparta jest o niezweryfikowane informacje publicystyczne generowane przez zwolenników bądź przeciwników Marszu. Celem naszych badań była odpowiedź na pytania o to, kim są uczestnicy Marszu i jakie są ich motywacje do uczestniczenia w tym wydarzeniu.

Przebieg badania

Badanie kwestionariuszowe uczestników Marszu zostało przeprowadzone przez dwudziestu ankieterów (kobiety i mężczyzn). Badanie rozpoczęło się o godzinie 12.00 w miejscu zbiórki uczestników Marszu, w okolicach Ronda Dmowskiego w Warszawie. Dwudziestu ankieterów (większość z nich w parach) rozproszyło się pomiędzy osobami oczekującymi na rozpoczęcie manifestacji. Osoby, które zgodziły się na udział w badaniu, zostały poinformowane o jego dobrowolnym i anonimowym charakterze, analizowaniu wyników jedynie na poziomie grupowym oraz możliwości wycofania się w dowolnej chwili. Uczestnicy wypełniali kwestionariusze samodzielnie, poza dwoma przypadkami, kiedy poproszono ankietera o głośne odczytywanie pytań i zaznaczanie odpowiedzi wskazanych przez respondenta. Cztery osoby podjęły decyzję o rezygnacji z wypełniania ankiety oraz zatrzymaniu kwestionariusza dla siebie. Badanie zakończono przed godz. 14:00.

Prezentowane wyniki należy traktować z ostrożnością. Ze względu na charakterystykę badanej populacji uczestników Marszu nie mieliśmy możliwości pobrania próby losowej ani ustalenia innych procedur zapewniających reprezentatywność próby. Zastosowana procedura pozwoliła na pobranie próby nieprobabilistycznej (dostępnościowej), tym samym niektóre podgrupy spośród uczestników mogą być niedostatecznie reprezentowane.

Uczestnicy Marszu Niepodległości 2015

W badaniu wzięło udział 296 uczestników Marszu. Kobiety stanowiły niecałe 25% osób badanych. Ponad połowa uczestników znajdowała się w przedziale wiekowym 21-30 lat, a prawie 30% stanowiły osoby między 15 a 20 r.ż. Około 6% przebadanych uczestników Marszu stanowiły osoby niepełnoletnie.

Miejsce zamieszkania uczestników było bardzo zróżnicowane. Pochodzenie ze wsi zadeklarowało 21% respondentów, a z miast powyżej 500 000 tysięcy mieszkańców wywodziło się około 15% uczestników. Dane na temat wielkości miejsca zamieszkania wskazują dodatkowo, że duży odsetek przebadanych osób uczestniczących w Marszu przyjechał do Warszawy z innego miasta (co najmniej 85%).

Większość uczestników deklarowała wykształcenie średnie (52,4%), wyższe wykształcenie zadeklarowało 32% uczestników. Warto jednak zauważyć, że taki rozkład wykształcenia jest prawdopodobnie związany z wiekiem uczestników, z których część jest nadal w trakcie nauki.

Dla co czwartego uczestnika Marsz Niepodległości 2015 był pierwszym Marszem Niepodległości, w którym uczestniczył.

Poglądy polityczne uczestników Marszu

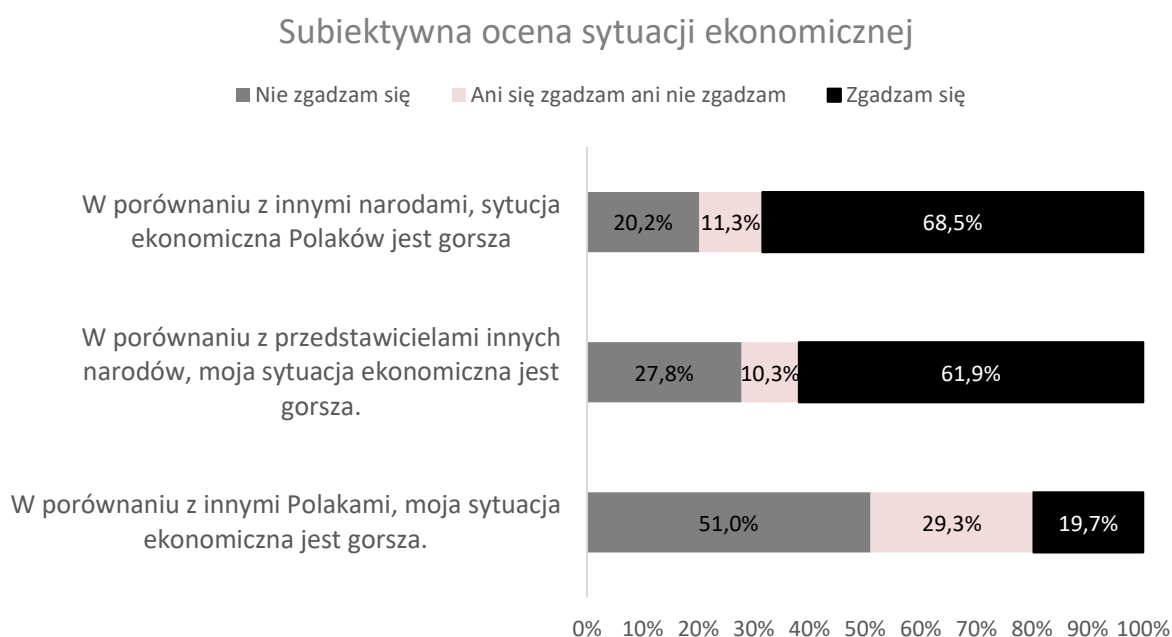
Zadaliśmy uczestnikom Marszu dwa ogólne pytania dotyczące ich poglądów politycznych. Pierwsze odnośnie poglądów w sferze obyczajowej (odpowiedzi na skali od 1 do 7, gdzie 1 oznacza poglądy „zdecydowanie liberalne” a 7 – „zdecydowanie konserwatywne”), a drugie na temat podejścia do spraw gospodarczych (również z siedmiostopniową skalą, gdzie 1 oznaczało „popieram model państwa opiekuńczego” a 7 – „popieram wolny rynek”).

Uczestnicy określili się jako zdecydowanie konserwatywni na płaszczyźnie obyczajowej (75% zadeklarowało posiadanie poglądów konserwatywnych, z czego 32% zdecydowanie konserwatywnych). Natomiast jedynie 13% określiło swoje poglądy jako liberalne (z czego 3%

jako zdecydowanie liberalne). Na pytanie o poglądy w sferze gospodarczej 75% uczestników zadeklarowało popieranie wolnego rynku. Tylko 10,5% poparło model państwa opiekuńczego.

Jak uczestnicy Marszu oceniają swoją sytuację ekonomiczną?

W badaniu zapytaliśmy także o to, jak uczestnicy Marszu postrzegają swoją sytuację ekonomiczną. Nie chodziło nam o obiektywną ocenę sytuacji materialnej uczestników, ale o ich własną subiektywną ocenę na tle innych. Zadaliśmy serię pytań o tak zwaną *relatywną deprivację*, czyli o ocenę własnego statusu materialnego na tle innych. Wśród trzech pytań jedno dotyczyło oceny indywidualnego statusu na tle innych Polaków, drugie podobnej oceny w odniesieniu do przedstawicieli innych narodów. Trzecie pytanie dotyczyło tak zwanej grupowej deprivacji, czyli oceny statusu materialnego grupy własnej (Polaków) w odniesieniu do innych narodów (zob. Rycina 1).



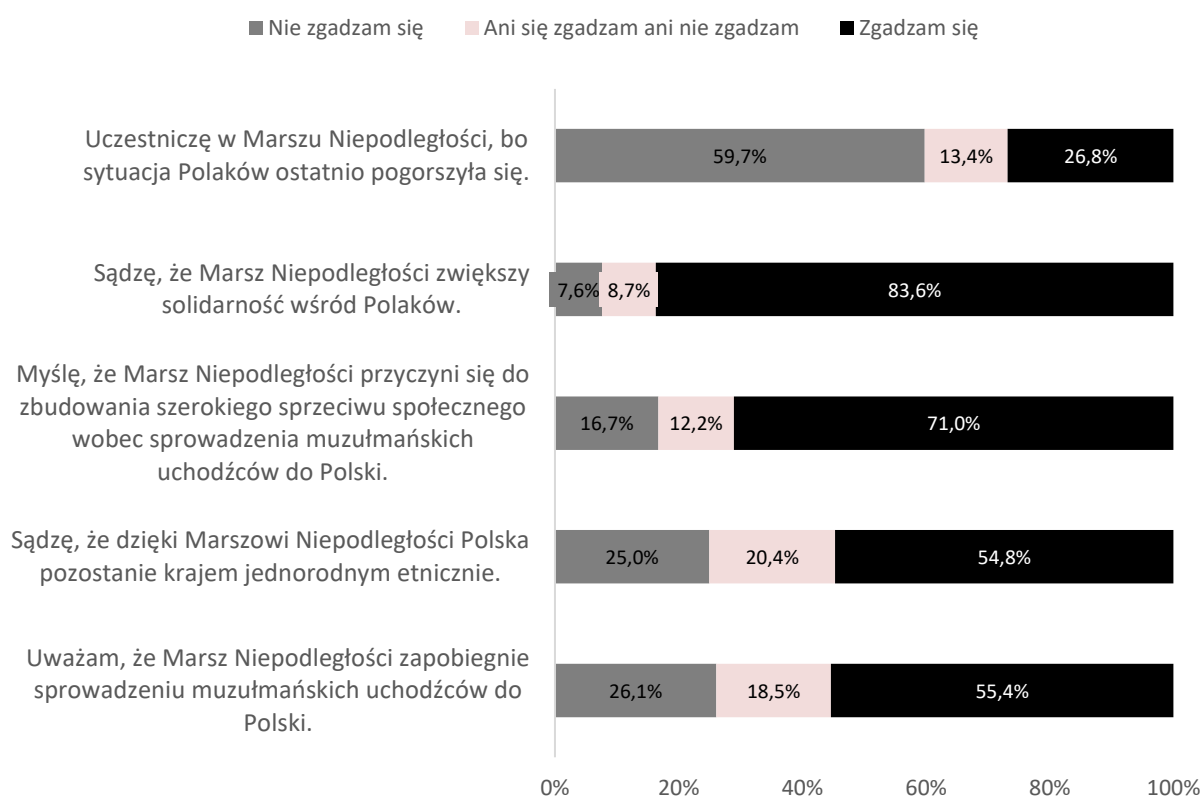
Rycina 1. Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej.

Wyniki pokazują, że uczestnicy Marszu mają dość wyraźną tendencję do spostrzegania zarówno swojej sytuacji jak i sytuacji Polaków w ogóle jako gorszej w odniesieniu do innych narodów. Natomiast w niewielkim stopniu spostrzegają swój własny status jako gorszy od statusu ekonomicznego innych Polaków.

W tym wypadku wyniki wskazują na to, iż uczestnicy Marszu czują się zdeprywowani ekonomicznie w porównaniu jedynie do obcych, nie odczuwają deprivacji w stosunku do innych Polaków. Podobnie spostrzegają sytuację wszystkich Polaków – jako gorszą od innych narodów. Postrzeganie swojej sytuacji ekonomicznej w takich kategoriach (moja grupa i ja mamy gorzej niż inni) często prowadzi do mniejszej akceptacji przedstawicieli innych grup oraz powoduje większe skłonności do działania na rzecz grupy własnej.

Dlaczego Polacy biorą udział w Marszu Niepodległości?

Zapytaliśmy uczestników marszu to co skłoniło ich do wzięcia w nim udziału. Pytania sformułowaliśmy w oparciu o deklaracje ruchów politycznych zaangażowanych w organizację Marszu. Większość osób badanych deklarowała wiarę w to, że Marsz zwiększy solidarność wśród Polaków oraz przyczyni się do zbudowania sprzeciwu wobec muzułmańskich uchodźców w Polsce, a także do utrzymania jednorodności etnicznej Polski. Co szczególnie ciekawe, niespełna 30% jako powód udziału uważa pogorszającą się sytuację Polaków.



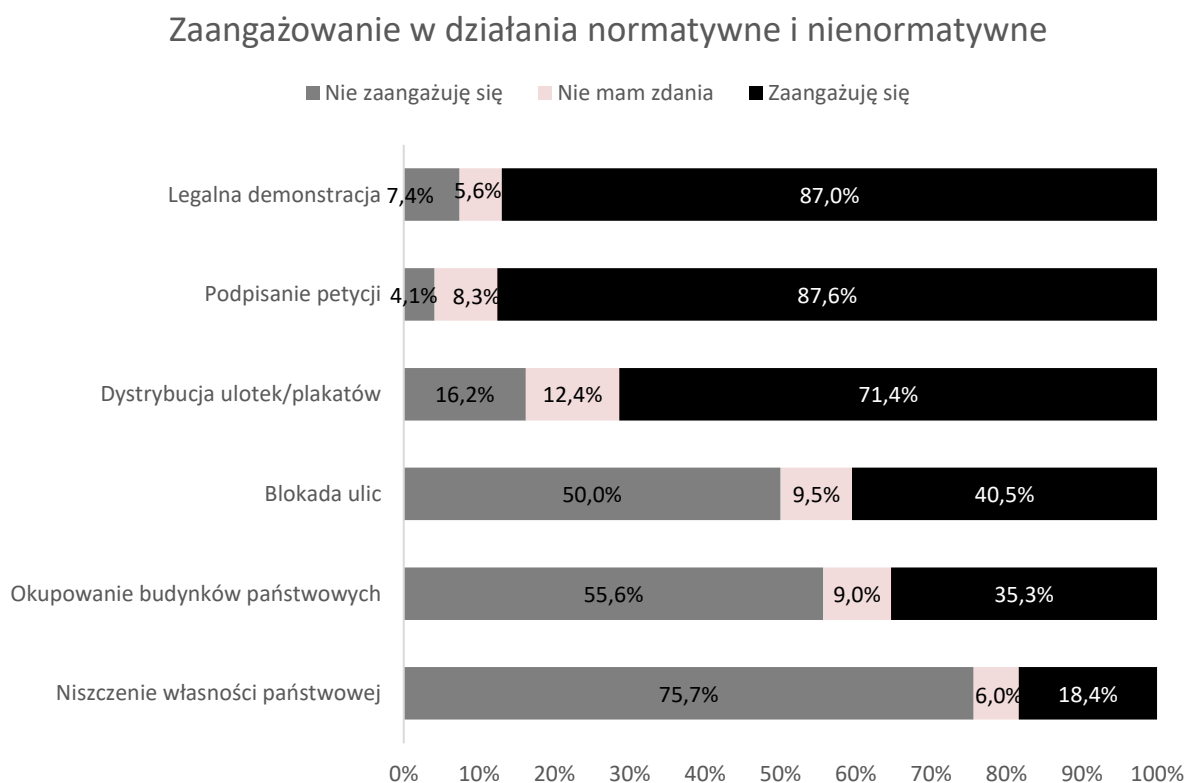
Rycina 2. Powody uczestniczenia w Marszu Niepodległości 2015. Na wykresie podano zagregowane wartości dla odpowiedzi raczej się zgadzam, zgadzam się i zdecydowanie się zgadzam oraz podobnie dla odpowiedzi negatywnych.

Następnie spytaliśmy uczestników, czy wierzą w skuteczność Marszu i czy inicjatywa ta może w przyszłości odnieść sukces. Zdecydowana większość uczestników była głęboko

przekonana o skuteczności (w sumie 84%), a prawie 90% osób uważało, że Marsz odniesie sukces.

Działania na rzecz postulatów Marszu

Jak napisaliśmy we wstępie, Marsz Niepodległości jest łączony z ekstremistycznymi i ksenofobicznymi hasłami oraz działaniami, w tym z przemocą wymierzoną w przeciwników politycznych i służby porządkowe. Jednocześnie sama inicjatywa Marszu jest realizowana w obrębie prawa. W związku z tym postanowiliśmy zapytać w jakie zgodne z prawem (normatywne) oraz niezgodne z prawem (nienormatywne) działania uczestnicy Marszu skłonni byliby się zaangażować.



Ryc.3. Deklarowana chęć zaangażowania się uczestników Marszu w działania normatywne i nienormatywne.

Zgodnie z oczekiwaniami w sumie prawie 80% uczestników jest skłonnych do zaangażowania się w legalne, normatywne działania na rzecz postulatów Marszu. Sytuacja ta

nie dziwi, gdyż badania prowadzone były wśród osób właśnie zaangażowanych w tego typu działanie - legalną demonstrację.

Ciekawe wydają się odpowiedzi uczestników na pytania o działania nienormatywne. Zdecydowana mniejszość uczestników Marszu deklarowała gotowość do podjęcia tego typu działań. Około 40% jest skłonna do wzięcia udziału w nielegalnych demonstracjach, blokadach ulic. Około 35 % w okupacji rządowych budynków a jedynie około 18% w akcjach polegających na niszczeniu własności państwowej.

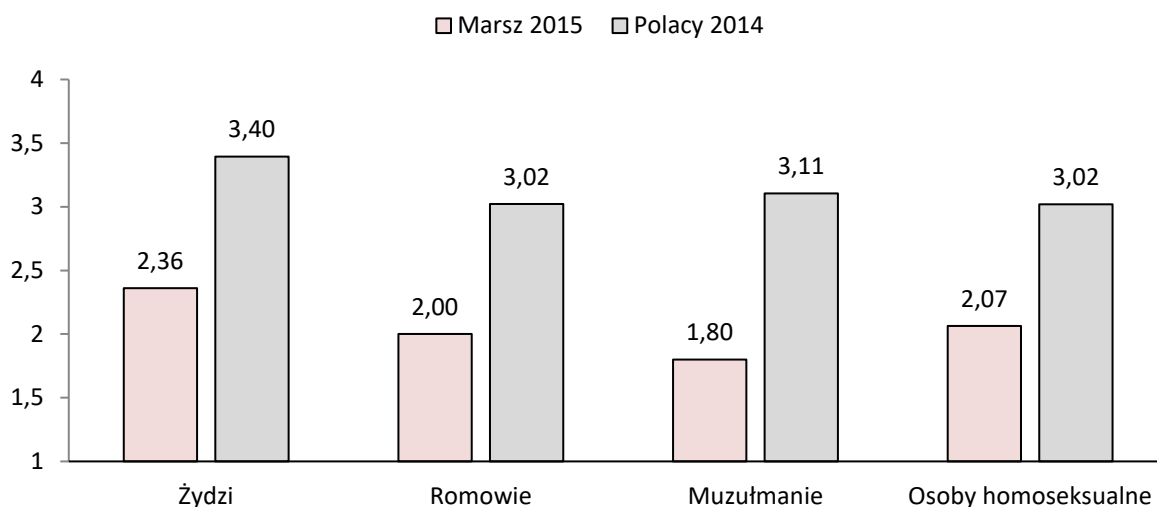
Akceptacja mniejszości etnicznych i seksualnych

Aby odpowiedzieć na pytania odnośnie postaw uczestników Marszu względem mniejszości etnicznych i seksualnych wykorzystaliśmy miary *dystansu społecznego* (tj. akceptacji osób z innych grup w swoim otoczeniu społecznym). W celu interpretacji uzyskane wyniki zostały odniesione do badania prowadzonego w 2014 roku przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami na reprezentatywnej próbie losowej dorosłych Polaków (na wykresach oznaczone jako „Polacy 2014”).

Aby zbadać stosunek uczestników Marszu do grup obcych (Żydów, Romów, Muzułmanów oraz osób homoseksualnych) zadaliśmy serię trzech pytań dotyczących tego, czy zaakceptowaliby przedstawicieli poszczególnych mniejszości w swoim najbliższym otoczeniu (sąsiedztwie, szkole/pracy i rodzinie). Odpowiedzi udzielano na skali od 1 (zdecydowanie był(a)bym przeciwny/a) do 4 (zdecydowanie bym zaakceptował/a)¹.

¹ Pytania te są zmodyfikowaną wersją skali dystansu społecznego Emorego Bogardusa (1933)

Akceptacja mniejszości etnicznych i seksualnych



Rycina 4. Średni poziom akceptacji Żydów, Romów, Muzułmanów i osób homoseksualnych wśród uczestników Marszu na tle populacji ogólnej (Polacy 2014)

Średnie w populacji ogólnej Polaków są relatywnie wysokie (zdecydowanie powyżej środka skali, oznaczającego neutralny stosunek). W przypadku większości pytań przeciętni Polacy odpowiadali, że skłonni byliby zaakceptować przedstawicieli poszczególnych mniejszości. Uczestnicy Marszu prezentują zdecydowanie niższy poziom akceptacji dla wszystkich omawianych mniejszości etnicznych i seksualnych niż populacja ogólna. Największy dystans społeczny odczuwają wobec Muzułmanów, co wydaje się spójne z postulatami Marszu Niepodległości 2015. Najbardziej skłonni są do zaakceptowania w swoim otoczeniu Żydów.

Światopogląd uczestników Marszu

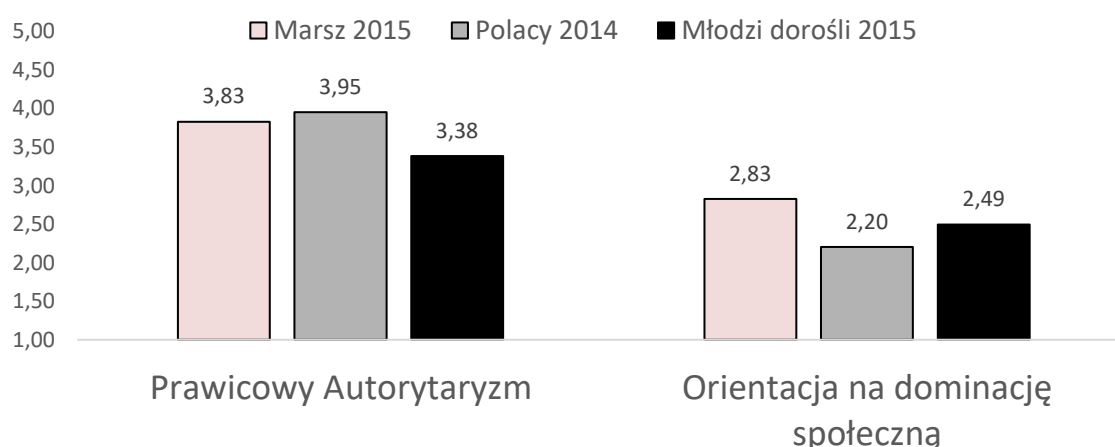
Prawicowy Autorytaryzm (RWA) i Orientacja na Dominację Społeczną (SDO)

Jednym z głównych celów naszych badań była diagnoza światopoglądu uczestników Marszu Niepodległości. W tym celu w ankiecie znalazły się pytania dotyczące dwóch typów światopoglądów łączonych w literaturze z prawicowością. Badanym zadaliśmy szereg pytań dotyczących *prawicowego autorytaryzmu* (6 pytań, ang. right-wing authoritarianism- RWA; Altemeyer, 1988) oraz *orientacji na dominację społeczną* (5 pytań, ang. social dominance

orientation - SDO; Sidanius i Pratto, 1994). Osoby osiągające wysokie wyniki na skali RWA zazwyczaj prezentują silne tendencje do podporządkowywania się autorytetom oraz przyjętym normom i przywiązanie do tradycyjnych wartości. Charakteryzuje je negatywny, a czasem agresywny stosunek do grup obcych, zwłaszcza jeśli stanowią one zagrożenie dla wyznawanych norm i wartości. Silna orientacja na dominację społeczną (SDO) wiąże się z przekonaniem o hierarchicznym porządku świata. Osoby z wysokim poziomem SDO dążą do utrzymania wysokiej pozycji w istniejącej hierarchii. Raczej nie wspierają działań o charakterze egalitarnym. Zarówno RWA oraz SDO mogą wiązać się z poparciem prawicowych ruchów politycznych.

Za punkt odniesienia dla uzyskanych wyników przyjęliśmy dwa przeprowadzone wcześniej badania: (1) badanie młodych dorosłych między 18 a 30 rokiem życia, zrealizowane w dniach 12-18.10.2015 przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami UW we współpracy z Centrum Interwencji Socjologicznych Collegium Civitas przy wsparciu finansowym ISS UW (na wykresach oznaczone jako „Młodzi dorośli 2015”) oraz (2) badanie osób dorosłych przeprowadzone przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami z pomocą Centrum Badania Opinii Społecznej w roku 2014 (na wykresach oznaczone jako „Polacy 2014”).

W analizach użyte zostały uśrednione odpowiedzi uzyskane na pytania wchodzące w skład skal RWA i SDO. Na każde pytanie można było udzielić odpowiedzi na skali od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się).



Ryc. 5. Prawicowy autorytaryzm oraz orientacja na dominację społeczną uczestników Marszu na tle populacji Polaków (reprezentatywne badanie z 2014r. – „Polacy 2014”) oraz reprezentatywnej próby młodych dorosłych zebranej w 2015r. („Młodzi dorośli 2015”)

Wyniki pokazują, że uczestnicy Marszu nie odstają znacząco od populacji ogólnej pod względem autorytaryzmu. Natomiast zarówno uczestnicy Marszu, jak i dorosła populacja są zdecydowanie bardziej autorytarni niż populacja młodych dorosłych. W świetle danych demograficznych wydaje się to dość ciekawe – uczestnicy Marszu są zdecydowanie bardziej podobni do populacji młodych dorosłych zarówno pod względem wieku, wykształcenia, jak i statusu społecznego. Wydaje się zatem, że o ile uczestnicy Marszu pod względem poszanowania dla autorytetów, silnego przywództwa czy tradycji, nie różnią się od ogółu populacji, to zdecydowanie odróżniają się od swoich rówieśników.

Bardzo ciekawie wyglądają również wyniki w zakresie orientacji na dominację społeczną. Uczestnicy Marszu w stopniu zdecydowanie większym niż przeciętni dorośli Polacy, ale również bardziej niż młodzi dorośli, przejawiają poglądy hierarchiczne. Spostrzegają świat jako miejsce, w którym dominacja silniejszych nad słabszymi i brak równości pomiędzy grupami społecznymi jest czymś naturalnym i pożądanym.

Na tle populacji uczestnicy Marszu prezentują się jako osoby o bardziej hierarchicznych poglądach oraz takie, które postrzegają świat społeczny jako dżunglę, w której naturalnym zjawiskiem jest to, że silniejsze grupy podporządkowują sobie słabsze. Wydaje się, właśnie ten hierarchiczny światopogląd, a nie autorytaryzm, jest czymś co wyróżnia uczestników Marszu na tle innych Polaków.

Uczestnicy Marszu a postulaty ruchów skrajnych

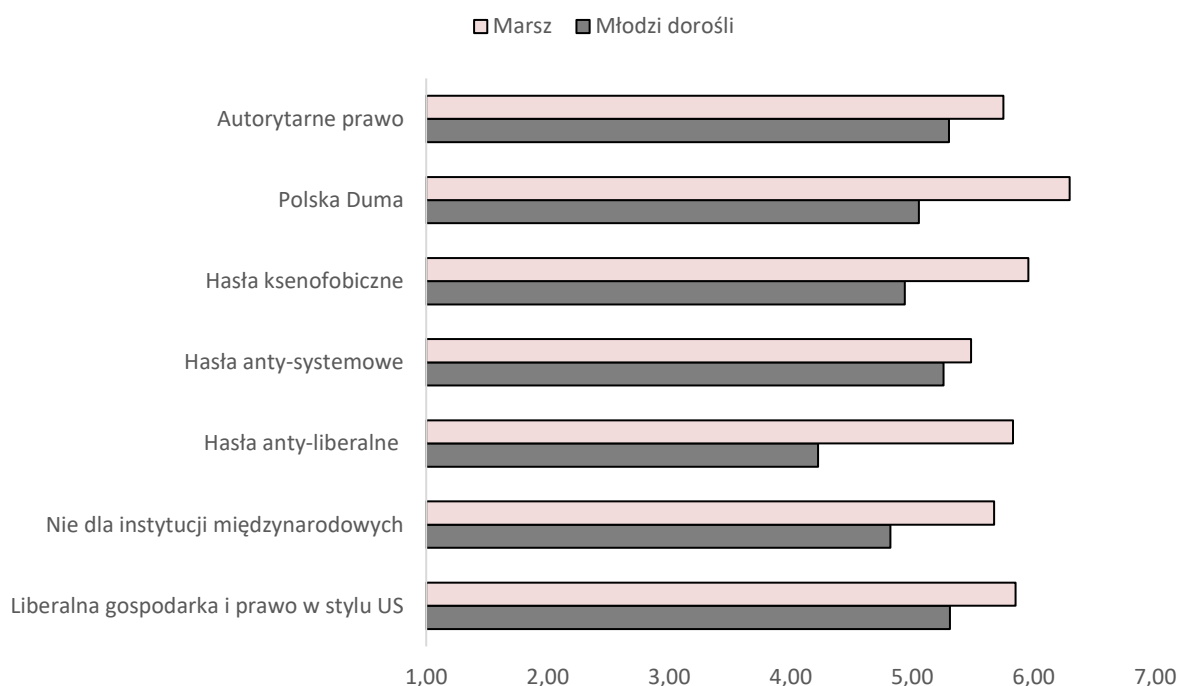
W debacie publicznej często mówi się o tym, że ruchy skrajne uwodzą swoich zwolenników specyficznymi hasłami. Na końcu badania zadaliśmy serię pytań odnośnie tego, na ile jego uczestnicy poparliby partię/ruch polityczny głoszący skrajne postulaty polityczne. We wcześniejszych badaniach nad preferencjami wyborczymi młodzieży stworzone zostało narzędzie do pomiaru poparcia treści postulatów głoszonych przez ruchy skrajne. Lista postulatów została wyłoniona na podstawie poprzednich badań nad hasłami głoszonymi przez ONR, partię KORWiN, Ruch Narodowy oraz ruch Kukiz'15 (zob: Winiewski, Jurczyszyn, Bilewicz, Beneda, 2015). W tabeli 1 zaprezentowano opis poszczególnych postulatów. Zadając ten sam zestaw pytań byliśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie o to, które z postulatów głoszonych przez te skrajne ruchy są najbliższe uczestnikom Marszu Niepodległości.

Tabela 1

Opisy postulatów - zastosowane jako pytania w badaniu uczestników Marszu

SKUPIENIE	OPIS
Liberalna gospodarka i prawo w stylu USA	Minimalizacja interwencji państwa, likwidacja biurokratycznych instytucji, uproszczenie podatków, minimalizacja podatków.
„Nie” dla instytucji międzynarodowych	Wyodrębnienie Polskiego głosu na arenie międzynarodowej, Uniezależnienie Polski od instytucji międzynarodowych UE, NATO etc.
Hasła antyliberalne	Sprzeciw wobec związków homoseksualnych, poprawności politycznej; tradycyjne wartości rodzinne.
Hasła antysystemowe	Sprzeciw wobec elit rządzących, zmiana systemu rządzenia i wybierania przedstawicieli.
Hasła ksenofobiczne	Promowanie jednolitości narodowej, sprzeciw wobec przyjmowania imigrantów, sprzeciw wobec wielokulturowości.
Polska Duma	Podkreślanie polskości, polskiej dumy i niezależności, odwołanie do młodego pokolenia i siły drzemiącej w narodzie polskim
Autorytarne prawo	Wprowadzenie silnego i prostego prawa, kontrola sektora finansowego, zaostrzenie kar za przestępstwa

Łącząc dane z obu badań (badania uczestników Marszu Niepodległości oraz sondażu dotyczącego poglądów młodych dorosłych przeprowadzonego w roku 2015) mogliśmy przeprowadzić analizę różnic pomiędzy obiema próbami.



Rycina 7. Wykres przedstawiający średnie poparcie dla poszczególnych postulatów w grupie młodych dorosłych 2015 oraz uczestników Marszu Niepodległości 2015

Wyniki porównania pokazują, że uczestnicy Marszu w zdecydowanie większym stopniu niż młodzi Polacy z próby reprezentatywnej poparliby ruch głoszący wszystkie hasła (zob. Rycina 7). Niemniej różnice te mają różną siłę² w zależności od treści postulatów. Trzy postulaty, co do których wystąpiły największe różnice poparcia dotyczą haseł antyliberalnych, ksenofobicznych i Polskiej dumy. Nieco mniejsza (ale nadal istotna różnica) wystąpiła w odniesieniu do poparcia uczestników Marszu dla partii głoszących hasła sprzeciwiające się instytucjom międzynarodowym. Co ciekawe różnica poparcia dla haseł antysystemowych okazała się relatywnie niewielka.

Warto podkreślić, że osoby uczestniczące w Marszu w stopniu znacznie większym niż młodzi dorośli popierają wszelkie partie głoszące hasła o charakterze ksenofobicznym, wymierzone w inne grupy społeczne, wykluczające innych i oparte na silnej polskiej tożsamości.

² Pisząc o różnej sile zależności mamy na myśli siłę związku wyrażoną wskaźnikiem cząstkowe eta².

Bibliografia:

Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco Jossey-Bass.

Bogardus, E. S. (1933). A social distance scale. *Sociology and Social Research*, 17, 265-271.

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741. DOI: 10.1037/0022-3514.67.4.741

Walker, I., & Smith, H. J. (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge University Press.

Winiewski, M., Jurczyszyn, Ł., Bilewicz, M., Beneda, M. (2015) *Podłoże prawicowych preferencji wyborczych młodych Polaków*. Pobrane z: <http://cbu.psychologia.pl/>